

MAKSYMILIAN MIKUŁA

(UNIWERSYTET ŁÓDZKI)

ORCID: 0000-0002-1897-2276

POGRANICZE BIZANTYŃSKO-ARABSKIE W ŚWIELE *EPOSU* *O DIGENISIE AKRITASIE*

Streszczenie. *Epos o Digenisie Akritasie* jest jedynym zachowanym do dzisiejszych czasów eposem bizantyńskim. Utwór ten powstał najprawdopodobniej w XII w., za panowania w Bizancjum dynastii Komnenów. Podzielony jest on na dwie części. Pierwsza z nich opowiada historię Musura, arabskiego emira, który przyjął chrzest. Natomiast druga prezentuje dzieje jego syna, legendarnego wojownika Bazylego Digenisa Akritasa. W artykule autor zastanawia się, w jaki sposób w utworze zostało przedstawione pogranicze bizantyńsko-arabskie przed 1071 r., czyli w okresie, kiedy dzieje się akcja eposu. Analizuje m.in. takie kwestie, jak znaczenie religii dla ludności pogranicza, rolę arystokracji militarnej czy przyczyny i znaczenie walki dla społeczeństwa omawianego terenu. Historyk porównuje informacje zawarte w eposie z innymi źródłami, czyli *De ceremoniis* Konstantyna Porfirogenety oraz *Concilia et Narrationes* Kekaumenosa. Na koniec prezentuje on wnioski na temat tego, w jaki sposób w eposie zostało ukazane pogranicze, a także czy dzieło to przekazuje wiarygodne informacje na temat życia na wzmiankowanym terytorium.

Słowa kluczowe: Digenis Akritas, epos, Bizancjum, dynastia Komnenów, literatura bizantyńska

*E*pos o *Digenisie Akritasie* jest jedynym zachowanym do dzisiejszych czasów eposem bizantyńskim. Jednakże trudno określić, kiedy powstał. Wiadomo, że znany był już w czasach panowania Manuela I (1143–1180). Wskazuje na to m.in. fakt, że bizantyński poeta Ptochoprodromos w jednej ze swoich satyr stwierdził, iż Manuel przypomina „drugiego Akritasa”. Jednocześnie, jak wskazywała Elizabeth Jeffreys, niektóre wersy utworu Ptochoprodromosa przypominają w swojej budowie oraz w treści fragmenty eposu¹. Jednakże motywy oraz nawiązania do eposu odnaleźć można

¹ E. Jeffreys, „*Digenis Akritas*” and the *Frontiers of Byzantium*, [w:] *A Companion to World Literature*, red. K. Seigneure, Wiley Online Library, 2019, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118635193.ctwl0094> (dostęp: 15.03.2024), s. 1–5.

również w wielu innych dziełach powstałych za panowania dynastii Komnenów (1081–1185²), na przykład w *Rodante i Dosyklesie* Teodora Prodrōmosa³. Można więc stwierdzić, że w omawianym okresie utwór opiewający bohaterskie czyny Digenisa Akritasa z pewnością znany był w środowisku dworskim oraz w kręgach literackich Konstantynopola⁴. Zresztą obecnie w historiografii zdaje się panować konsensus, że utwór został stworzony właśnie za panowania Komnenów. Kwestią sporną i trudną do rozstrzygnięcia pozostaje jednak precyzyjna datacja eposu. O ile więc E. Jeffreys datowała go na lata 30. XII w.⁵, zaś Roderick Beaton na sam początek XII w.⁶, to Panagiotis Agapitos oraz Paul Magdalino ogólniej wskazywali na I poł. XII w.⁷

Jedną z kolejnych kwestii spornych jest autorstwo dzieła. Niestety, do dzisiejszych czasów nie przetrwała żadna informacja na temat twórcy tego utworu. Biorąc pod uwagę fakt, że główni bohaterowie eposu przynależą do arystokracji militarnej, a w utworze szeroko opisane jest jej środowisko, to niewykluczone, iż autor związany był z tą właśnie grupą społeczną⁸. Z drugiej strony mógł on oprzeć swoje dzieło na licznych opowieściach oraz pieśniach, które powstały na wschodnich terenach Bizancjum, a po 1071 r. wraz z falą uchodźców szerzej trafiły do Konstantynopola⁹. Najprawdopodobniej jednak obie te teorie łączą się ze sobą i powiązany z jednym ze wschodnich rodów arystokratycznych autor eposu korzystał z wyżej wskazanych opowieści.

² Szerzej o tym w: P. Magdalino, „*Digenes Akrites*” and Byzantine Literature: The Twelfth-Century Background to the Grottaferrata Version, [w:] *Digenes Akrites. New Approaches to Byzantine Heroic Poetry*, red. R. Beaton, D. Ricks, London 1993, s. 2–3.

³ Mowa tutaj zwłaszcza o motywie porwania ukochanej przez głównego bohatera (więcej w: E. Jeffreys, „*Digenis Akritas*” and..., s. 5).

⁴ W epoce Komnenów nastąpił duży rozwój kulturowy państwa. Wtedy to rozwinął się system patronatu, w którym bogaci mecenaszy (m.in. cesarze czy arystokraci) zamawiali u pisarzy teksty literackie. Jednocześnie wielu mecenasów tworzyło swoje własne salony literackie, tzw. *theatra* (θέατρα), na których pisarze odczytywali swoje teksty, które następnie były poddawane dyskusji (E. Jeffreys, *Medieval Greek Epic Poetry*, [w:] *Medieval Oral Literature*, red. K. Reichl, Berlin 2012, s. 462). Jeden z najsłynniejszych salonów literackich, w którym uczestniczył m.in. Teodor Prodrōmos, należał do *sebastokratorissy* Ireny (więcej o niej i jej salonie literackim w: E. Jeffreys, *The Sebastokratorissa Irene as Patron*, [w:] *Female Founders in Byzantium and Beyond*, red. L. Theis i in., Wien-Köln-Weimar 2011/2012, s. 177–194).

⁵ E. Jeffreys, „*Digenis Akritas*” and..., s. 5.

⁶ R. Beaton, *The Medieval Greek Romance*, wyd. 2, London–New York 1996, s. 32.

⁷ A.A. Panagiotis, *From Persia to the Provence: Tales of Love in Byzantium and Beyond*, „Acme. Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell’Università degli Studi di Milano” 2010, t. 63, s. 155; P. Magdalino, „*Digenes Akrites*” and Byzantine Literature..., s. 14.

⁸ P. Magdalino, „*Digenes Akrites*” and Byzantine Literature..., s. 8–10.

⁹ E. Jeffreys, „*Digenis Akritas*” and..., s. 7–8.

Problemy przy ustaleniu datacji oraz autorstwa wynikają m.in. z tego, że epos nie dotrwał do obecnych czasów w swojej pierwotnej postaci. Przeżywał on jedynie w szeregu późniejszych redakcji, z których większość powstała w czasach nowożytnych. Część z nich została napisana w języku greckim, a część w językach słowiańskich. W przypadku tych drugich otwarta pozostaje kwestia ich związków z redakcjami greckimi oraz z oryginalnym tekstem dzieła¹⁰. Natomiast zdaniem badaczy zajmujących się *Eposem o Digenisie Akritasie* najbardziej przypominającymi jego pierwotną wersję są dwie redakcje greckie – z Grottaferraty (XIII w.) oraz z Escorial (XV w.¹¹).

Epos podzielony jest na dwie wyraźnie odrębne części, które połączone ze sobą tworzą jednak spójną historię. Pierwsza część opowiada o emirze Musurze, który był sławnym arabskim wodzem oraz wojownikiem. W czasie jednej z wypraw na teren Bizancjum porwał on chrześcijańską arystokratkę, w której się zakochał. Z miłości do niej przyjął chrzest, a następnie wziął z nią ślub i osiedlił się na terenie Cesarstwa. Para miała jedno dziecko, tytułowego Bazylego Digenisa Akritasa. Przydomek „Digenis” odnosił się do faktu, że bohater pochodził z dwóch cywilizacji – arabskiej/muzułmańskiej i greckiej/chrześcijańskiej¹². Natomiast „Akritas” oznaczał akrytę¹³. W Bizancjum pojęcie to miało kilka znaczeń. Z jednej strony mogło ono być używane ogólnie wobec mieszkańców pogranicza bizantyńsko-arabskiego. Z drugiej strony mianem tym określano żołnierzy chroniących te tereny¹⁴. W takim kontekście słowa tego użył chociażby Konstantyn VII Porfirogeneta w swoim *De ceremoniis*. Opisując przebieg cesarskich kampanii wojennych, pisał, że przed armią powinno iść 500 akrytów jako straż przednia¹⁵. Mniej więcej w tym samym okresie, co powstało *De ceremoniis* (poł. X w.), zaczęło wykształcać się kolejne znaczenie słowa akryta. Mianem tym poczęto nazywać również lokalnych dowódców rozkazujących oddziałom stacjonującym

¹⁰ M. Borowska, *Wstęp*, [w:] *Digenis Akritas: opowieść z kresów bizantyńskich*, tłum. i oprac. M. Borowska, Warszawa 1998, s. 14–20.

¹¹ V. Mitevski, *The Akritic Hero in Byzantine and Macedonian Epic Poetry*, „Colloquia Humanistica” 2018, nr 7, s. 13–14. W dalszej części artykułu, powołując się na te redakcje, będę stosował skróty: redakcja z Grottaferraty – redakcja G; redakcja z Escorial – redakcja E.

¹² Przez polską tłumaczkę Διγενής został przełożony jako „Dwurodzony” (M. Borowska, *Wstęp...*, s. 27).

¹³ Małgorzata Borowska przetłumaczyła słowo Ακρίτας zarówno jako „akryta”, jak i „Kresowiec” (M. Borowska, *Wstęp...*, s. 27).

¹⁴ A.J. Cappel, *Akritai*, [w:] *The Oxford Dictionary of Byzantium*, t. 1–3, red. A.P. Kazhdan, New York–Oxford 1991, s. 47.

¹⁵ Constantine Porphyrogenetos, *The Book of Ceremonies*, tłum. A. Moffatt, M. Tall, Cambridge 2012, I, R489 [dalej: *De ceremoniis*].

na pograniczu¹⁶. W *Eposie o Digenisie Akritasie* zauważyć można, że słowa tego używa się zarówno w określeniu żołnierzy, jak i dowódców¹⁷.

Druga część eposu poświęcona jest bezpośrednio życiu tytułowego bohatera. Opisuje ona jego losy, poczynsz od procesu jego wychowania, poprzez opis pierwszych heroicznych czynów (pokonanie dzikich zwierząt czy bandytów) czy porwanie przez niego swojej ukochanej. Sam utwór kończy się wraz ze śmiercią Bazylego Akritasa, która nastąpiła w wyniku choroby¹⁸.

Celem mojego artykułu jest pokazanie, w jaki sposób w *Eposie o Digenisie Akritasie* przedstawiono pogranicze bizantyńsko-arabskie. Z racji tego, że temat ten jest niezwykle rozległy i może być on analizowany pod wieloma kątami, skupię się jedynie na kilku kwestiach. Najpierw spojrzę na kwestie religijne, zwłaszcza na zjawisko konwersji religijnej ludności osiedlającej się na terenach bizantyńskich. Następnie pokrótce przyjrę się, jak zaprezentowano w eposie, posiadającą posiadłości na pograniczu, arystokrację militarną i zastanowię się, jaka była jej rola w świecie przedstawionym w utworze. Na koniec ukażę, jakie były przyczyny walk na pograniczu, a także jak w eposie prezentowano polowania na zwierzęta. Analiza tych wszystkich kwestii pozwoli mi przynajmniej na częściowe przybliżenie wizerunku społeczeństwa pogranicza bizantyńsko-arabskiego ukazanego w utworze. W swoich rozważaniach zastanowię się też, czy epos można uznać za dzieło wiarygodne, a utrwalony w nim obraz pogranicza za prawdziwy. Swoje rozważania będę opierać na redakcjach E oraz G eposu. Wynika to z wyżej wspomnianego już faktu, że jako jedyne spośród redakcji greckich powstały one w średniowieczu i najbardziej przypominają oryginalną wersję utworu¹⁹.

¹⁶ D.J.V. de Medeiros Publio, *The Construction of the Two Palaces: The Composition of „the Song of Digenis Akritas” and the Claim for the Anatolic Hegemony of Alexius Komnenos*, „Erytheia: revista de estudios bizantinos y neogriegos” 2010, nr 31, s. 6–7.

¹⁷ Andrew J. Cappel sugerował, że autor eposu używał tego słowa przede wszystkim w określeniu na mieszkańców pogranicza (A.J. Cappel, *Akritai*, [w:] *The Oxford Dictionary...*, t. 1, s. 47). W mojej ocenie stwierdzenie badacza jest tylko częściowo prawdziwe. W utworze mianem akrytów nie określa się wszystkich mieszkańców pogranicza (jak zdaje się sugerować Cappel), lecz tylko zamieszkałych na pograniczu wojowników i ich dowódców (wywodzących się z arystokracji), którzy bronili tych terenów przed najeźdźcami.

¹⁸ R. Beaton, *The Medieval Greek...*, s. 32–34.

¹⁹ Korzystam z edycji E. Jeffreys: *Digenis Akritis: The Grottaferrata and Escorial versions*, red. i tłum. E. Jeffreys, Cambridge 1998 [dalej: *Digenis Akritas (E)* lub: *Digenis Akritas (G)*]. Wszystkie polskie cytaty pochodzą z tłumaczenia M. Borowskiej (*Digenis Akritas: opowieść z kresów bizantyńskich*, tłum. i oprac. M. Borowska, Warszawa 1998 [dalej: *Digenis Akritas (G)*, tłum. M. Borowska]).

Miejsce i czas akcji eposu

Swoje rozważania zacznę od odpowiedzi na pytania, jakie jest miejsce i czas trwania akcji utworu. Odpowiedź na pierwsze z nich zamieściłem częściowo już we wcześniejszym fragmencie mojego artykułu. Niemniej pojęcie „pogranicze arabsko-bizantyńskie” jest stosunkowo szerokie i wskazane jest, by je uściślić. Przede wszystkim należy stwierdzić, że w utworze zamieszczono wiele nazw geograficznych. W Kommagenie, nad Eufratem, swój pałac miał Bazyli Digenis Akritas²⁰. W Syrii żył emir Musur zanim przyjął chrześcijaństwo²¹. Natomiast żona Musura pochodziła z Kapadocji. W tej to krainie emir osiedlił się po przyjęciu chrześcijaństwa, a także urodził się oraz wychowywał Digenis Akritas²². Wiele nazw odnaleźć można we fragmentach, w których podawane są informacje o chwalebnych czynach poszczególnych bohaterów lub ich przodków. Dla przykładu, Akritas: „wziął Babilonu gród i rozbił całkowicie, Tarsos i Bagdad [...]”²³. Natomiast przodkowie Musura złupili Nikomedię, Ikonium, Smyrnę, Ankarę, najeżdżali Armenię czy zbożną górę Hermon²⁴ i wiele innych miejsc. Widoczne więc jest, że akcja eposu rozgrywa się przede wszystkim w Kommagenie, Kapadocji oraz Syrii²⁵. Pozostałe krainy (Mezopotamia, środkowa część Azji Mniejszej itd.) wzmiankowane są jedynie okazjonalnie.

O wiele trudniejsze jest jednak określenie czasu trwania akcji utworu. Problematyka ta była poruszana przez licznych badaczy, którzy poprzez analizę poszczególnych elementów świata przedstawionego lub nawiązań do historycznych wydarzeń czy postaci starali się ustalić, kiedy rozgrywały się wydarzenia przedstawione w eposie. Badania te nie dały jednak jednoznacznej odpowiedzi, gdyż okazało się, że w dziele tym odnaleźć można elementy charakterystyczne dla okresu pomiędzy IX a XI w. Dlatego też należy w sposób ogólny uznać, że oddaje ono realia pogranicza bizantyńsko-arabskiego przed 1071 r., stanowiącym symboliczną datę utraty przez Cesarstwo panowania nad krainami, w których rozgrywa się akcja eposu²⁶.

²⁰ *Digenis Akritas* (G), VII, 7.

²¹ *Digenis Akritas* (E), 225–226.

²² *Digenis Akritas* (G), III, 248.

²³ *Digenis Akritas* (G), tłum. M. Borowska, IV, 962–963;

ὅπως τε κατεπτόησε πᾶσαν τὴν Βαβυλῶνα,

Ταρσὸν ὁμοῦ καὶ τὸν Βαγδά [...]

(*Digenis Akritas* (G), IV, 968–969).

²⁴ *Digenis Akritas* (E), 258–263.

²⁵ R. Beaton, *The Medieval Greek...*, s. 32.

²⁶ *Tamże*.

Migracje ludności i konwersje religijne

Granica pomiędzy terenami znajdującymi się pod panowaniem cesarzy bizantyńskich a władców muzułmańskich nie była stała. Zazwyczaj władzę nad danym obszarem pogranicza sprawował ten, kto kontrolował lokalne osady, zamki lub forty. Często zresztą zdarzało się, zwłaszcza w okresach zintensyfikowanych walk, że wielokrotnie przechodziły one z rąk do rąk²⁷. Fluktuacyjność granic ułatwiała przemieszczanie się różnym grupom ludności pomiędzy obszarami, w konsekwencji czego następowało mieszanie się języków, kultur czy religii²⁸. Osiedlaniu się na nowym terenie niejednokrotnie towarzyszyła konwersja religijna, o czym informuje chociażby *De ceremoniis*. Jeden z jego fragmentów Konstantyn Porfirogeneta poświęcił kwestii chrztu arabskich jeńców, chcących osiedlić się na ziemiach bizantyńskich. Cesarz w szczegółowy sposób opisywał w nim, jakie dary miał dostać nowo nawrócony, a także określał, jakie zwolnienia podatkowe otrzymywała rodzina, w którą się on wzenił²⁹.

Wzmianka o chrztach jeńców muzułmańskich zamieszczona w *De ceremoniis* świadczy o tym, że zjawisko konwersji religijnej musiało występować, zwłaszcza wśród wspomnianej grupy, dosyć często, a przynajmniej na tyle, że wzbudziło ono zainteresowanie samego cesarza. Faktycznie, jak dowodzi w swoim artykule Tarek M. Muhammad, źródła poświadczają szereg takich sytuacji dla okresu sprzed 1071 r. Należy przy tym jednak wskazać na dwie rzeczy. Po pierwsze, do konwersji nie dochodziło tylko w grupie jeńców wojennych, ale również wśród ludności, która pokojowo przybywała na obce tereny. Po drugie, nie tylko zdarzało się, że muzułmanie przechodzili na chrześcijaństwo, ale również, że chrześcijanie przechodzili na islam³⁰.

Poświadczenie występowania na pograniczu procesów migracyjnych oraz konwersyjnych obecne jest również w samym eposie. Emir Musur wraz z całą swoją rodziną, towarzyszami oraz służącymi przeniósł się z Syrii do bizantyńskiej Kapadocji³¹. Najpierw zrobił to sam, gdy pod wpływem miłości do ukochanej przyjął chrześcijaństwo i zamieszkał na ziemiach należących do jej rodziny. Następnie, po krótkim pobycie w Syrii, nawrócił na swoją nową wiarę członków własnego rodu³². Natomiast w V księdze redakcji G opisana

²⁷ A.A. Eger, *The Islamic-Byzantine Frontier: Interaction and Exchange Among Muslim and Christian Communities*, London–New York 2015, s. 10.

²⁸ *Tamże*, s. 20 i 261.

²⁹ *De ceremoniis*, II, R694–R696.

³⁰ T.M. Muhammad, *The Conversion from Islam to Christianity as Viewed by the Author of „Digenes Akrites”*, „Collectanea Christiana Orientalia” 2010, t. 7, s. 128–136.

³¹ *Digenes Akritas (G)*, III, 232–240.

³² *Digenes Akritas (G)*, III, 323–326.

została historia młodej dziewczyny, będącej córką syryjskiego emira. Zakończyła się ona w greckim jeńcu i za jego namową przyjęła chrześcijaństwo. Następnie uciekła wraz z nim do Bizancjum. Mężczyzna jednak, wykorzystawszy dziewczynę do zaspokojenia swoich potrzeb, porzucił ją na środku pustyni, gdzie odnalazł ją Digenis Akritas³³.

Jak widać, w eposie trzykrotnie (Musur, jego najbliższe otoczenie, dziewczyna odnaleziona na pustyni) opisano przypadek zmiany wiary, przy czym w każdym z nich nastąpiła konwersja z islamu na chrześcijaństwo – nigdy zaś odwrotnie. Wynika to z faktu, że epos został stworzony w chrześcijańskim środowisku, które chciało pokazać ich zdaniem wyższość wyznawców Chrystusa nad muzułmanami³⁴. Ponadto, moim zdaniem, w świecie eposu o akrytyckich wojownikach, broniących Cesarstwa przed innowiercami nie było miejsca na opisanie przypadków konwersji na islam, gdyż kłóciłoby się to z propagandowym wymiarem dzieła. Warto również wskazać, że w utworze nie ma żadnej informacji o tym, by Musur lub rodzina jego żony otrzymali jakiegokolwiek wspomnianego w dziele Porfirogenety dary czy zwolnienia podatkowe. Spowodowane było to tym, że emir formalnie nie był jeńcem, a dobrowolnie przeszedł na chrześcijaństwo.

Arystokracja militarna

Epos o Digenisie Akritasie w głównej mierze opowiada o utraconym już, w momencie powstania utworu, świecie arystokracji militarnej. Bohaterowie utworu – ojciec żony Musura wraz z synami oraz ojciec żony Akritasa (wszyscy pochodzący z rodu Dukasów), a także sam Bazyli Digenis – byli przedstawicielami tej warstwy społecznej³⁵. Nie dziwi więc fakt, że autor eposu w niezwykle szczegółowy, a zarazem plastyczny sposób przedstawił życie oraz obyczajowość arystokracji na pograniczu bizantyńsko-arabskim.

Należy przede wszystkim stwierdzić, że była ona niezwykle bogata. Podstawą jej majątku były rozległe tereny ziemskie, dochody z pasterstwa i hodowli zwierząt, a także łupy zdobyte w trakcie najazdów na tereny arabskie. Arystokracja militarna wiązała ze sobą lokalnych mieszkańców, często w ramach systemu patronatu, co pozwoliło jej stworzyć szeroką sieć zależnych od niej klientów, stanowiących jedną z podstaw jej siły. Na potęgę, jaką miały rody arystokracji kresowej, wskazuje chociażby fakt, że wywodził się

³³ *Digenis Akritas (G)*, V, 66–129 i 215–230.

³⁴ T.M. Muhammad, *The Conversion from Islam to Christianity...*, s. 148.

³⁵ G. Huxley, *Antecedents and Context of „Digenes Akrites”*, „Greek, Roman, and Byzantine Studies” 1974, t. 15, nr 3, s. 317–318.

z nich szereg cesarzy bizantyńskich – np. Nicefor Fokas czy cesarze z rodu Dukasów³⁶.

Władza cesarska z racji odległości, jaka dzieliła pogranicze bizantyńsko-arabskie od Konstantynopola, nie była na tym terenie silna. Zbierała ona podatki, opłacała siły zbrojne czy utrzymywała fortyfikacje, niemniej sami cesarze przybywali w te okolice zazwyczaj tylko w czasie wypraw wojennych³⁷. Taka sytuacja spowodowała wzrost znaczenia i potęgi lokalnych rodów arystokratycznych, które z konieczności musiały przejąć część obowiązków władzy centralnej, np. bieżącą ochronę ludności czy walkę z bandytyzmem. Formalnie arystokraci uznawali władzę cesarską, w praktyce jednak mieli od niej dużą niezależność³⁸. W eposie doskonale ukazuje to chociażby scena spotkania Digenisa Akritasa z cesarzem. Dlatego też przyjrzyć się jej bliżej.

Cesarz Bazyli³⁹, wyruszając na wyprawę wojenną, znalazł się nieopodal miejsca, w którym mieszkał Akritas. Postanowił więc zobaczyć sławnego wojownika, gdyż docierały już do niego wcześniej informacje o wielkich czynach akryty. Wysłał do niego list, w którym zaprosił go przed swoje oblicze i zapowiedział, że zamierza go nagrodzić⁴⁰. Digenis odpisał mu, że:

A skoro pragniesz, Panie mój, ujrzeć swojego sługę,
Przybądź, Władco, za kilka dni nad brzegi Eufratu,
A będziesz mógł napawać wzrok mym widokiem do woli⁴¹.

Władca przyjął zaproszenie Akritasa i przyjechał do niego wraz ze swoją świtą. Bohater osobiście wyjechał mu naprzeciw, witając go. W czasie powitania cesarz objął Digenisa i powiedział mu, że może prosić go o co tylko zechce. Bohater jednak odmówił przyjęcia od niego jakichkolwiek darów, argumentując to dużymi wydatkami, jakie *basileus* ponosi na wojsko. Przy okazji wygłosił również przemowę, w której radził, w jaki sposób dobry

³⁶ A.A. Eger, *The Islamic-Byzantine Frontier...*, s. 249–250.

³⁷ *Tamże*, s. 249.

³⁸ Niejednokrotnie zresztą buntowali się przeciwko niej. W eposie zrobił to strateg Dukas (ojciec żony Musura), który jednak za ten czyn został wygnany przez władcę, zob. *Digenis Akritas* (E), 140.

³⁹ Warto zauważyć, że imię cesarza jest takie samo jak głównego bohatera eposu.

⁴⁰ *Digenis Akritas* (G), IV, 980–986.

⁴¹ *Digenis Akritas* (G), tłum. M. Borowska, IV, 987–989;

καὶ ἐπειδὴ περ βούλεσαι ἰδεῖν τὸν σὸν οἰκέτην,
μετ' ὀλίγων παραγενοῦ πρὸς ποταμὸν Εὐφράτην
κάκεϊ με ὄψει, δέσποτα ἄγιε, ὅταν βούλῃ
(*Digenis Akritas* (G), IV, 993–995).

władca powinien rządzić państwem, a także jakimi wartościami powinien się on kierować. Na koniec swojej wypowiedzi Akritas zaoferował cesarzowi daninę ze zdobytego właśnie przez siebie Ikonion. Zachwycony tym darem cesarz ogłosił, że mianuje Digenisa patrycjuszem, zwraca dobra utracone niegdyś przez jego rodzinę⁴², a przede wszystkim nadaje mu pełnię władzy nad pograniczem⁴³.

Spotkanie stanowiło również dla Akritasa idealną okazję do zaprezentowania władcy w praktyce swojej, legendarnej już, siły i umiejętności walki. Arystokrata kazał uwolnić narowistego, nieujędzonego konia ze swojej stajni. Gdy ten zaczął się oddalać, biegiem go dogonił, przyprowadził i powalił go tuż przed władcą. Zaraz po tym z chaszczy wyskoczył lew, który zaatakował *basileusa*. Digenis rzucił się cesarzowi na ratunek i zabił zwierzę gołymi rękami. Jego truchło również złożył przed obliczem władcy. Tymi dwoma czynami, które wydarzyły się w krótkim odstępie czasu, bohater zachwycał wszystkich zebranych, a cesarz zgodnie ze wcześniejszymi obietnicami wydał bullę, w której nadał mu pełną władzę nad pograniczem⁴⁴.

Scena ta pokazuje, że stosunek arystokracji militarnej do władzy cesarskiej był ambiwalentny. Z jednej strony Akritas uznawał władzę *basileusa*, jego wypowiedzi do władcy były wyważone i pełne grzeczności. Z drugiej strony zachowywał się bezczelnie, odrzucając zaproszenie cesarza i polecając mu, by to on do niego przybył⁴⁵. Ponadto, niechęć wojownika do przyjęcia darów od swego władcy (nie licząc tytułów) oraz wygłoszenie przemówienia, w którym radził cesarzowi, w jaki sposób dobry władca powinien rządzić państwem, świadczą zarówno o braku wdzięczności, pokory, a przede wszystkim o butności arystokraty. W moim odczuciu takie zachowanie Akritasa nie wynikało *stricte* z jego cech charakteru, ale stanowiło ono odbicie mentalności arystokracji żyjącej na pograniczu.

Tezę tę można potwierdzić na podstawie innego źródła powstałego w latach 70. XI w., czyli kilkadziesiąt lat wcześniej niż epos, ale również ukazującego życie wschodnich rodów możnowładczych – *Concilia et Narrationes*. Jego autorem był Kekaumenos będący jednym z przedstawicieli arystokracji militarnej żyjącym na wschodnich kresach państwa bizantyńskiego⁴⁶. W swoim dziele pisał on, że lepiej być człowiekiem niezależnym, ale biedniejszym, niż bogatszym, ale zależnym od kogoś, gdyż wtedy inni

⁴² Prawdopodobnie chodziło o ziemie, które miał stracić strateg Dukas w wyniku buntu.

⁴³ *Digenis Akritas (G)*, IV, 1023–1048.

⁴⁴ *Digenis Akritas (G)*, 1054–1089.

⁴⁵ P. Magdalino, „*Digenes Akrites*” and Byzantine Literature..., s. 6.

⁴⁶ Ch. Roueché, *The Literary Background of Kekaumenos*, [w:] *Literacy, Education and Manuscript Transmission*, red. C. Holmes, J. Waring, Leiden 2002, s. 111–112.

przestają się z tobą liczyć⁴⁷. Moim zdaniem podobny sposób myślenia widoczny jest również u samego Akritasa, który odmówił przyjęcia darów materialnych, ale zgodził się przyjąć od władcy tytuł oraz formalną władzę nad pograniczem. Tytuł ten jednak nie ograniczał w niczym Akritasa, a jedynie potwierdzał formalnie istniejący stan, gdyż *de facto* bohater był już władcą pogranicza – o czym świadczy fakt, że podarował cesarzowi daninę ze zdobytego Ikonion⁴⁸.

Świadectwem potęgi arystokracji nie było tylko przekazanie daniny z podporządkowanego miasta, ale również samo widowisko, jakie zorganizował on w czasie spotkania. Złapanie narowistego konia oraz obrona władcy przed lwem miały pokazać osobistą siłę oraz zdolności Digenisa, a jednocześnie potwierdzić, że krążące o nim opowieści są prawdziwe. W brutalnym świecie pogranicza siła fizyczna oraz umiejętności walki były jednymi z cech świadczącymi o potędze i autorytecie danej osoby. Sam przekaz widowiska z pewnością został wzmocniony przez fakt, że cesarz ze strachu chciał uciec przed zwierzęciem, Akritas zaś uratował go, zabijając je gołymi rękami. Tym samym Digenis udowodnił, że to on jest realnym i prawdziwym władcą pogranicza, a nie cesarz, który przybywał na te tereny rzadko i w wyjątkowych sytuacjach. To na lokalnej arystokracji na co dzień opierała się obrona krain pogranicznych⁴⁹, a Akritas stanowi w eposie symbol tej warstwy społecznej.

Równie wymowna w kwestii ukazania niezależności arystokracji militarnej jest scena znajdująca się na samym końcu eposu, opisująca pogrzeb Digenisa Akritasa. Na uroczystość przybyło wielu dostojników z różnych krain, zarówno chrześcijan, jak i muzułmanów. Co jednak najważniejsze, grób Akryty zbudowany był z purpurowego marmuru⁵⁰. Fakt ten miał niezwykle silne znaczenie symboliczne, gdyż w Bizancjum purpura była kolorem cesarskim i przywilej chowania w porfirowych sarkofagach mieli tylko cesarze⁵¹. W związku z tym złożenie zwłok głównego bohatera w takim grobie pokazywało, że to akryta był władcą pogranicza. Ten bardzo silny przekaz propagandowy wzmacnia opis rządów Akritasa nad pograniczem, znajdujący się tuż przed informacją o jego pogrzebie:

⁴⁷ Kekaumenos, *Consilia et Narrationes*, tłum. Ch. Roueché, SAWS edition, 2013, <https://ancientwisdoms.ac.uk/library/kekaumenos-consilia-et-narrationes/index.html> (dostęp: 1.04.2024), 76.16–76.29 [dalej: Kekaumenos].

⁴⁸ C. Galatariotou, *Structural Oppositions in the Grottaferrata Digenes Akrites*, „Byzantine and Modern Greek Studies” 1987, t. 11, nr 1, s. 42.

⁴⁹ P. Magdalino, „Digenes Akrites” and Byzantine Literature..., s. 6.

⁵⁰ *Digenis Akritas (G)*, VIII, 240–243.

⁵¹ J. Herrin, *Bizancjum. Niezwykłe dziedzictwo średniowiecznego imperium*, tłum. N. Radomski, Poznań 2018, s. 225–226.

Nawet wojny całkiem i słuch nawet wszelki o wojnach,
Zaniknęły za jego dni i nie znano ich wcale.
Wszędzie porządek był i ład, spokój trwał dookoła.
[...]
I Dijenisa każdy zwał szlachetnym dobroczyńcą,
Opiekunem i z łaski Boga obrońcą ich dzielnym⁵².

Wedle słów narratora Akritas w czasie swoich rządów zaprowadził spokój i porządek, co w średniowieczu należało do jednych z głównych obowiązków władcy. Bohater więc, jako idealny władca pogranicza, przejął *de facto* zadania cesarza, których nie realizował on na opisywanych w eposie terenach z racji tego, że rzadko na nich bywał.

Walki i konflikty zbrojne

Pogranicze bizantyńsko-arabskie było terenem niebezpiecznym, na którym często dochodziło do walk oraz najazdów. Co prawda, zdarzało się, że zaplanowywał tam pokój, był to jednak stan nadzwyczajny i rzadko spotykany, o czym świadczy przywoływany przeze mnie opis rządów Akritasa. Należy jednak zauważyć, że w tym konkretnym przypadku pokój został zaprowadzony dopiero pod koniec życia bohatera, gdyż we wcześniejszych fragmentach utworu odnaleźć można bardzo wiele wzmianek o wszelkiego rodzaju walkach oraz konfliktach.

W eposie stosunkowo często wspomniane są potyczki pomiędzy chrześcijanami a muzułmanami. Zazwyczaj są to jednak krótkie wzmianki, np. wymieniane są najazdy zorganizowane przez Musura oraz jego przodków na tereny Bizancjum⁵³. Zresztą warto w tym miejscu wspomnieć, że ojciec emira w czasie jednej ze swych wypraw zginął za wiarę. Został on otoczony przez Greków, którzy dali mu wybór: albo przyjmie chrzest, albo zginie. Wybrał śmierć⁵⁴. W przypadku Akritasa nie ma żadnych bezpośrednich informacji o walkach, jakie toczył on z muzułmanami. Jedynie z faktu,

⁵² *Digenis Akritas* (G), tłum. M. Borowska, VII, 219–224;

Πόλεμος δὲ τὸ σύνολον ἢ ἀκοῇ πολέμου
οὐδαμῶς ἐγνωρίζετο ἐν ταῖς αὐτοῦ ἡμέραις
ἀλλ' ἦν εἰρήνη πανταχοῦ, ἡρεμία μεγάλη,
[...]
καὶ ἅπανες τὸν Διγενὴν ἐκάλουν εὐεργέτην,
ἀντιλήπτορα μέγιστον καὶ σὺν Θεῷ προστάτην
(*Digenis Akritas* (G), VII, 221–226).

⁵³ *Digenis Akritas* (G), IV, 54–59; *Digenis Akritas* (E), 145–154, 254–266.

⁵⁴ *Digenis Akritas* (G), II, 65–73.

że był on nazywany „obroncą wiary”⁵⁵, czytelnik może się domyślić, że walczył on z innowiercami. Przy tej dominacji krótkich wzmianek i pośrednich informacji na temat walk przedstawicieli obu religii, na większą uwagę zasługuje tylko pojedynek między Musurem a Konstantynem, gdyż jako jedyny jest on stosunkowo dokładnie przedstawiony.

Na początku eposu, w trakcie najazdu, Musur porwał swoją przyszłą żonę. W pogoń za nim ruszyli jej bracia, którym po pewnym czasie udało się go dogonić. W czasie rozmowy emir oświadczył im, że jest gotów oddać ich siostrę, jeśli któryś z braci pokona go w pojedynku. Do walki stanął najmłodszy z nich, Konstantyn⁵⁶. Potyczka, mimo że formalnie toczyła się o wolność dziewczyny, to została opisana w kategoriach religijnych. Przed walką matka oraz bracia Konstantyna modlili się do Boga o zwycięstwo. Konstantyn z kolei: „Obuszek zaś w pokrowiec wbił i znakiem krzyża świętym, Osłonił się był z czterech stron przed wszelką złą przygodą”⁵⁷.

Następnie ruszył do pojedynku, który ostatecznie wygrał. Fakt, że swoją wygraną zawdzięczał wsparciu Boga potwierdza zachowanie braci, którzy w swoich modlitwach zaczęli dziękować Stwórcy za pomoc. Innymi słowy, Konstantyn wygrał z Musurem tylko dlatego że był chrześcijaninem, a ten drugi muzułmaninem. W związku z tym sam pojedynek powinien być odczytywany nie tylko w sposób dosłowny jako walka między dwoma wojownikami o kobietę, ale również w sposób metaforyczny jako walka między chrześcijaństwem a islamem⁵⁸. Koresponduje to ze wspomnianym przeze mnie wcześniej brakiem wzmianek o konwersjach religijnych chrześcijan na islam. Obie te kwestie stanowią element zawartej w eposie propagandy i poglądów twórcy eposu na temat rzekomej przewagi oraz wyższości chrześcijaństwa nad islamem.

O ile w utworze nie ma bezpośrednich wzmianek na temat walki Akritasa z muzułmanami, o tyle istnieje wiele informacji na temat jego walk z apelatami. Mianem tym określano w Bizancjum grupy złodziei zwierząt (szczególnie koni oraz bydła), a także bandytów, na terenach Azji Mniejszej. Znani byli oni ze swojej niezwykle waleczności, przez co na ich temat powstało wiele legend i opowieści. Zdarzało się, że władze bizantyńskie współpracowały

⁵⁵ *Digenis Akritas (G)*, VII, 225.

⁵⁶ *Digenis Akritas (G)*, I, 30–127; *Digenis Akritas (E)*, 1–55.

⁵⁷ *Digenis Akritas (G)*, tłum. M. Borowska, I, 115–116;

Ὁ δὲ ἐφ' ἵππου ἐπιβὰς μαύρου, γενναϊοτάτου,
σπαθὴν διαζωσάμενος λαμβάνει τὸ κοντάρην,
ἐβάσταξε καὶ τὸ ῥάβδιν εἰς ῥαβδοβαστάκην

(*Digenis Akritas (G)*, I, 147–149).

⁵⁸ E. Elizbarashvili, *The Formation of a Hero in „Digenes Akrites”*, „Greek, Roman, and Byzantine Studies” 2010, t. 50, s. 441.

z nimi w czasie walk z Arabami, gdyż byli oni mistrzami w prowadzeniu walk podjazdowych⁵⁹. W eposie apelaci byli jednak przede wszystkim niezwykle walecznymi i mającymi bardzo duże umiejętności w posługiwaniu się bronią bandytami, którzy napadali na podróżnych i lokalną ludność.

Sam Akritas starł się z nimi kilkakrotnie. Po raz pierwszy zrobił to, gdy był jeszcze młody i próbował dołączyć do jednej z grup apelatów. Aby udowodnić swoje męstwo, zmuszony był pokonać ich w boju, co też uczynił⁶⁰. W późniejszym czasie próbowali oni porwać jego żonę⁶¹, a następnie zaatakowali go, gdy ten odpoczywał⁶². W końcu bohatera zaatakowali też apelaci pod wodzą Amazonki Maksymo⁶³. Należy zauważyć, że prawie za każdym razem to sami apelaci atakowali Akritasa lub też prowokowali go do ataku (np. poprzez próbę porwania jego żony). Zawsze jednak, pomimo że podkreślano ich waleczność czy też umiejętności walki, to bez większych problemów byli pokonywani przez Akritasa. Tym samym bohater zwalczał bandytyzm na pograniczu, co stanowiło jeden z elementów wspomnianego przez narratora zaprowadzania pokoju na tych terenach.

Widoczne więc jest, że w świecie eposu walka zbrojna miała różne podłoże – materialne (najazdy łupieżcze), honorowe, uczuciowe, obronne czy też religijne. Co jednak ciekawe, w narracji niezwykle rzadko wzmiankowane są religijne motywacje konfliktów. Wspominane są one albo w sposób pośredni, albo zdominowane są przez inne motywacje, np. materialne (jak w przypadku najazdu przodków Musura na Bizancjum). Szczególnie symptomatyczne jest jednak, że w utworze nie ma żadnych bezpośrednich informacji na temat walk Akritasa z muzułmanami. Trudno jest jednak odpowiedzieć na pytanie, dlaczego tak się dzieje.

Polowania na zwierzęta

W świecie eposu popularnym zajęciem było polowanie na zwierzęta. Wskazują na to wielokrotnie wzmianki na temat polowania chociażby na niedźwiedzie⁶⁴, łanie⁶⁵ czy lwy⁶⁶. Zazwyczaj stanowiło to dla bohaterów rozrywkę, ale również możliwość przećwiczenia swoich umiejętności walki.

⁵⁹ L. Bénou, *Les apélates: bandits, soldats, héros. De la réalité à la légende*, „Études Balkaniques” 2000, t. 7, nr 1, s. 27–34.

⁶⁰ *Digenis Akritas* (E), 688–699.

⁶¹ *Digenis Akritas* (G), VI, 116–155; *Digenis Akritas* (E), 1151–1176.

⁶² *Digenis Akritas* (G), VI, 176–264; *Digenis Akritas* (E), 1198–1315.

⁶³ *Digenis Akritas* (G), VI, 497–517 i 577–637; *Digenis Akritas* (E), 1497–1560.

⁶⁴ *Digenis Akritas* (G), IV, 130–138.

⁶⁵ *Digenis Akritas* (G), IV, 139–146.

⁶⁶ *Digenis Akritas* (E), 1122–1130; *Digenis Akritas* (G), IV, 1066–1073.

Zdarzało się też, że polowanie było swego rodzaju manifestacją. Dla przykładu Akritas zabił swoje pierwsze zwierzę, niedźwiedzia, gdy miał 12 lat. Uczynił to samodzielnie, tym samym pokazując swojemu ojcu i reszcie rodziny, że jest już mężczyzną⁶⁷. Natomiast emir Musur, zabijając lwa, chciał zmazać z siebie piętno przegranej z Konstantynem i udowodnić, że nadal jest prawdziwym wojownikiem. Również dlatego nakazał zachować kły zabitego zwierzęcia po to, by dać je potem swojemu synowi, by ten mógł pamiętać o zwycięstwach swojego ojca – a nie tylko o jego przegranej⁶⁸.

Szczególnie ciekawym wydarzeniem jest walka Akritasa ze smokiem (δράκων). Stwór ten pojawia się w trakcie podróży bohatera ze swoją małżonką. Podczas jednego z postojów Digenis zasnął, a kobieta postanowiła w tym czasie pomoczyć stopy w wodzie. Wtedy też pojawił się smok, który początkowo próbował ją uwieść, a gdy to się nie udało – porwać ją siłą. Krzykiem zaczęła ona wzywać pomocy, co też obudziło Akritasa, który zabił bestię⁶⁹.

Należy przede wszystkim wskazać, że zabicie smoka jest stałym motywem wielu utworów powstałych w średniowieczu, zarówno w Europie Zachodniej i Wschodniej, jak również na Bliskim Wschodzie. Motyw ten składa się z szeregu stałych elementów: miejscem akcji jest okolica jakiegoś cieku lub zbiornika wodnego, przed walką bohater zapada w sen, podczas snu bohatera pojawia się smok, bohater zostaje obudzony przez kobietę⁷⁰. Jak widać wszystkie z nich widoczne są również w samym eposie.

Warto również zauważyć, że smok w omawianym utworze swoim zachowaniem bardzo mocno przypomina węża, który w Księdze Rodzaju kusił Ewę⁷¹. Ponadto jest on podobny do wizerunku smoka, jaki w swoim *Concilia et Narrationes* zamieścił Kekaumenos. Wspomniany arystokrata pisał m.in., że smoki mogą przybierać różne postacie, w tym również ludzką. W tejże postaci uwodzą one kobiety tańcem, a następnie odbywają z nimi stosunki seksualne⁷². Scena walki Digenisa ze smokiem stanowi więc jeden z dowodów na to, że epos jest utworem intertekstualnym, a jego autor czerpał wzorce z innych dzieł. Sama walka nie odgrywa jednak w narracji dzieła żadnej poważniejszej roli fabularnej i stanowi ona tylko jeden z wielu kolejnych bohaterskich czynów Akritasa.

⁶⁷ W Bizancjum uważano, że mężczyźni dorastają pomiędzy 12 a 14 rokiem życia. Zabicie niedźwiedzia przez Akritasa w wieku 12 lat stanowiło potwierdzenie, że nie jest on już dzieckiem, a młodym mężczyzną (E. Elizbarashvili, *The Formation of a Hero...*, s. 444).

⁶⁸ Tamże, s. 442.

⁶⁹ *Digenis Akritas* (E), 1097–1119; *Digenis Akritas* (G), VI, 45–76.

⁷⁰ M. Casas-Olea, *The Episode of the Sleep of the Dragon Slayer Hero in Byzantine-Slavic Hagiographic Texts*, „Constantine's Letters” 2020, t. 13, nr 1, s. 16–17.

⁷¹ E. Elizbarashvili, *The Formation of a Hero...*, s. 448–451.

⁷² Kekaumenos, 81.09–81.16.

Widoczne więc jest, że w świecie eposu motywacje stojące za polowaniami są inne niż w przypadku motywacji do walki z ludźmi. Po pierwsze polowania stanowią element rozrywki. Po drugie upolowanie zwierzęcia ma charakter inicjacyjny (wchodzenie w dorosłość) i manifestacyjny – stanowi ono dowód na męstwo wojownika i pozwala mu zmazać z siebie piętno porażki⁷³.

Podsumowanie

Epos o Digenisie Akritasie niewątpliwie jest dziełem niezwykłym, opisującym świat, który w chwili powstania tego utworu już nie istniał – zniknął on wraz z najazdem Turków i zdobyciem przez nich większości terenów Azji Mniejszej⁷⁴. Analiza poszczególnych fragmentów dzieła pokazuje, że był to obszar położony na styku dwóch cywilizacji, pełen przemocy, brutalności, okrucieństwa, ale jednocześnie honoru i miłości. Pomiędzy terenami bizantyńskimi a arabskimi migrowały różne grupy ludności, w konsekwencji czego na tychże obszarach powstał konglomerat języków, kultur czy religii. Na bizantyńskich fragmentach pogranicza faktyczną władzę sprawowały bogate rody arystokratyczne, ceniące swoją niezależność, a jednocześnie zapewniające ochronę lokalnej ludności przed najeźdźcami czy apelatami.

Najważniejszym pytaniem jest jednak, na ile opis pogranicza zawarty w eposie można uważać za wiarygodny. Jak wskazywałem, takie źródła jak *De ceremoniis* czy *Concilia et Narrationes* potwierdzają prawdziwość niektórych elementów świata przedstawionego obecnych w utworze, np. migracji ludności niejednokrotnie wiążących się z jej konwersją religijną czy też znaczenia lokalnych rodów arystokratycznych. Jednakże takie sceny jak walka Digenisa ze smokiem jednoznacznie pokazują, że twórca eposu korzystał z całej gamy różnych tekstów literackich i zawartych w nich motywów. W końcu utwór ten nie jest wolny od elementów propagandowych, podkreślających rzekomą wyższość chrześcijaństwa nad islamem. Dobite przykłady poglądów autora eposu na ten temat widoczne są chociażby w scenie pojedynku Musura z Konstantynem. Biorąc to wszystko pod uwagę, można jednak stwierdzić, że epos, pomimo wspomnianych wyżej niebezpieczeństw badawczych, jest niezwykle cennym źródłem, szczególnie wartym uwagi w badaniach nad rzeczywistością pogranicza bizantyńsko-arabskiego przed 1071 r.

⁷³ E. Elizbarashvili, *The Formation of a Hero...*, s. 441–442.

⁷⁴ P. Magdalino, „*Digenes Akrites*” and Byzantine Literature..., s. 1–2.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Constantine Porphyrogennetos, *The Book of Ceremonies*, tłum. A. Moffatt, M. Tall, Canberra 2012.
- Digenis Akritis: The Grottaferrata and Escorial versions*, red. i tłum. E. Jeffreys, Cambridge 1998.
- Digenis Akritis: opowieść z kresów bizantyńskich*, tłum. i oprac. M. Borowska, Warszawa 1998.
- Kekaumenos, *Consilia et Narrationes*, tłum. Ch. Roueché, SAWS edition, 2013, <https://ancientwisdoms.ac.uk/library/kekaumenos-consilia-et-narrationes/index.html> (dostęp: 1.04.2024).

Opracowania

- Agapitos P.A., *From Persia to the Provence: Tales of Love in Byzantium and Beyond*, „Acme. Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università degli Studi di Milano” 2010, t. 63, s. 153–169.
- Beaton R., *The Medieval Greek Romance*, wyd. 2, Routledge, London–New York 1996.
- Bénou L., *Les apélates: bandits, soldats, héros. De la réalité à la légende*, „Études Balkaniques” 2000, t. 7, nr 1, s. 25–36.
- Borowska M., *Wstęp*, [w:] *Digenis Akritis: opowieść z kresów bizantyńskich*, tłum. i oprac. M. Borowska, Warszawa 1998.
- Casas-Olea M., *The Episode of the Sleep of the Dragon Slayer Hero in Byzantine-Slavic Hagiographic Texts*, „Constantine's Letters” 2020, t. 13, nr 1, s. 16–27.
- Eger A.A., *The Islamic-Byzantine Frontier: Interaction and Exchange Among Muslim and Christian Communities*, London–New York 2015.
- Elizbarashvili E., *The Formation of a Hero in „Digenes Akrites”*, „Greek, Roman, and Byzantine Studies” 2010, t. 50, s. 437–460.
- Galatariotou C., *Structural Oppositions in the Grottaferrata Digenes Akrites*, „Byzantine and Modern Greek Studies” 1987, t. 11, nr 1, s. 29–68.
- Herrin J., *Bizancjum. Niezwykłe dziedzictwo średniowiecznego imperium*, tłum. N. Radomski, Poznań 2018.
- Huxley G., *Antecedents and Context of „Digenes Akrites”*, „Greek, Roman, and Byzantine Studies” 1974, t. 15, nr 3, s. 317–338.
- Jeffreys E., *„Digenis Akritis” and the Frontiers of Byzantium*, [w:] *A Companion to World Literature*, red. K. Seigneure, Wiley Online Library, 2019, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118635193.ctwl0094> (dostęp: 15.03.2024).
- Jeffreys E., *Medieval Greek Epic Poetry*, [w:] *Medieval Oral Literature*, red. K. Reichl, Berlin 2012, s. 459–484.
- Jeffreys E., *The Sebastokratorissa Irene as Patron*, [w:] *Female Founders in Byzantium and Beyond*, red. L. Theis, M. Mullett, M. Grunbart, G. Fingarova, M. Savage, Wien–Koln–Weimar 2011/2012, s. 177–194.
- Magdalino P., *„Digenes Akrites” and Byzantine Literature: The Twelfth-Century Background to the Grottaferrata Version*, [w:] *Digenes Akrites. New Approaches to Byzantine Heroic Poetry*, red. R. Beaton, D. Ricks, London 1993, s. 1–14.

de Medeiros Publio D.J.V., *The Construction of the Two Palaces: The Composition of „the Song of Digenis Akritas” and the Claim for the Anatolic Hegemony of Alexius Komnenos*, „Erytheia: revista de estudios bizantinos y neogriegos” 2010, nr 31, s. 55–73.

Mitevski V., *The Akritic Hero in Byzantine and Macedonian Epic Poetry*, „Colloquia Humanistica” 2018, nr 7, s. 10–31.

Muhammad T.M., *The Conversion from Islam to Christianity as Viewed by the Author of „Digenes Akrites”*, „Collectanea Christiana Orientalia” 2010, t. 7, s. 121–149.

The Oxford Dictionary of Byzantium, t. 1–3, red. A.P. Kazhdan, New York–Oxford 1991.

Roueché Ch., *The Literary Background of Kekaumenos*, [w:] *Literacy, Education and Manuscript Transmission*, red. C. Holmes, J. Waring, Leiden 2002, s. 111–138.

Maksymilian Mikuła

THE BYZANTINE-ARAB BORDERLAND IN THE LIGHT OF *DIGENIS AKRITAS*

Digenis Akritas is the only Byzantine epic preserved to this day. It was most likely written in the XII century, during the reign of the Komnenian dynasty in Byzantium. The epic is divided into two parts. The first one is focused on Musur, an Arabian emir who was baptized. The second one presents the story of his son, the legendary warrior Basil Digenis Akritas. In the article the author considers how the Byzantine-Arabian border was portrayed before 1071, that is at the time when the action of the epic takes place. He analyzes for example such issues as the importance of religion for the borderland population, the role of the military aristocracy and the importance and the causes of combat in the society of the discussed area. The historian compares the information from epic with other sources, that is *De ceremoniis* of Constantine Porphyrogenitus and *Concilia et Narrationes* of Kekaumenos. At the end of the article, he presents conclusions on how the borderland is depicted in the epic, and if it provides reliable information about this territory.

Keywords: Digenis Akritas, epic, Byzantium, Komnenian dynasty, Byzantine literature